

MARULIĆ I KANT O PROBLEMU LAŽI

JOSIP TALANGA

(Zagreb)

UDK 179.8 Marulić, M., Kant, I.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 8. 11. 1990.

Marulićevo djelo *De institutione bene vivendi per exempla Sanctorum* izašlo je prvi put tiskom 10. veljače g. 1506, i poslije toga do g. 1686. još najmanje 17 puta. Zajedno s prijevodima taj je europski *best seller* tiskan u pedesetak naklada. Tek u najnovije vrijeme saznali smo da to djelo nije bilo pošteđeno cenzorova zahvata (nisi repurgetur, dakle pod klauzulom druge klasifikacije u *Indexu librorum prohibitorum et expurgatorum*).¹ »Pročišćavanje«, precrtavanjem masnim slovima ili ispuštanjem u prijevodu, odnosi se na četvrto poglavlje četvrte knjige: *De veritate colenda mendacioque fugiendo* (O gajenju istine i izbjegavanju laži).² U tome poglavlju Marulić zastupa shvaćanje da je laganje u izvjesnim okolnostima svrsishodno i dapače opravdano. Analizom danih primjera utvrdit ćemo prema kojim se načelima ravna Marulićev argument.

Na samu početku poglavlja Marulić ustvrđuje da je obdržavanje istine (*observatio veritatis*) opća krepost (*omnibus convenit*), premda

¹ Usp. Mirko Tomasović, *Marko Marulić Marul.* Zagreb, 1989, str. 55—60 (Enciklopedija hrvatske književnosti).

² Marko Marulić, *Opera omnia*, knjiga peta: *Institucija II*, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazala Branimir Glavičić. Split, 1987 (Splitski književni krug). Latinski tekst spomenutoga poglavlja str. 518—534, prijevod na hrvatski str. 191—208, komentar i bilješke str. 353—355. Citiram ovako: knjiga/poglavljje/odlomak, npr. Inst. IV 4, 7. Svi su prijevodi, ukoliko nije naglašeno drugačije, preuzeti od Glavičića. U latinskim riječima pišem različito suglasno i samoglasno 'v', te 'ae' u njegovu punom obliku. Inače, ovaj se rad isključivo ograničuje na *problem opravdanosti laži*. O Marulićevoj filozofiji morala već je Albert Bazala pisao u svojoj habilitaciji (*Marulićev moralno-filozofski rad*, 1904). Usp. također: Vladimir Filipović, »Osnovi etičko-filozofske orijentacije Marka Marulića«, u: *Prilozi za istr. hrv. fil. bašt.* 17—18 (1983) 3—22; Zlatko Posavac, »Marulićev *Dialogus de laudibus Herculis*«, u: *Dani hrvatskog kazališta*, XV: Marko Marulić (Split 1989) 253—267; Ljerka Schiffler, »Marko Marulić i filozofija u svjetlu enciklopedizma«, ib. 268—285.

osobito priliči vjerskim ljudima. Zatim navodi primjere proroka i drugih kao vrhunske gajitelje istine (summos veri cultores). U dvanaestom odlomku obrazlaže mogućnost takvih slučajeva u kojima je izvjestan lakši oblik laganja dopušten i opravdan:

Ac semper quidem illo mendacii genere abstinentum est, quod in detrimentum verti possit animarum, corporum, rerum. Cetera leviora sunt, nullum tamen — ut arbitror — culpa vacuum. Omnem quippe simulationem, quantum a veritate, tantum et a Deo abesse necesse est, cum summa veritas ipse sit. Interdum tamen simulare et dissimulare et mentiri necessarium, cum scilicet ita res cadet, ut, nisi mendacium perpetretur, aut gravius peccatum committendum erit aut maius bonum omittendum. (Međutim, uvijek se valja suzdržavati od one vrste laži koja može uzrokovati kakvu duševnu, tjelesnu ili tvarnu štetu. Ostale su već lakše iako nijedna — po mojemu mišljenju — nije bez grijeha. Jer svako se pretvaranje nužno udaljuje koliko od istine toliko i od Boga budući da je on vrhovna istina. Kadšto je ipak nužno pretvarati se, zataškavati, pa i lagati, onda naime, kad stvari budu tako stajale da će se ili morati počiniti još teži grijeh ili izgubiti još veće dobro ako se ne pribjegne laži.)

Premda se razlikuju teži i lakši oblici laži, nijedan nije lišen krivice (culpa vacuum). Laž je dakle već po sebi nešto loše. Ta tvrdnja ima svoje metafizičko objašnjenje. Budući da je Bog vrhovna istina (summa veritas), svaki je oblik laži udaljavanje od te istine. Udaljavanje ili odsutnost (abesse) tradicionalan je skolastički izraz za određenje zla. No ponekada je nužno (necessarium) upotrijebiti neke oblike laži, kao primjerice pretvaranje (simulare), zataškavanje (dissimulare) ili čak laganje (mentiri). Nužnost, napose u etici, ima dalekosežne posljedice. Štoviše, ovdje se radi o nužnosti nekog oblika zla. Ima li takvo nešto ikakva smisla u etici? Marulić navodi da takva nužnost može biti uvjetovana dvjema okolnostima: ako se u danom trenutku ne pribjegne laži, morat će se ili počiniti teži grijeh (aut gravius peccatum committendum) ili će se izgubiti veće dobro (aut maius bonum omittendum).

U prvome slučaju postoje samo izbor između većega i manjega grijeha, a primjena određenog oblika laži sredstvo je da se odluka usmjeri prema manjem grijehu. Ako je takav slučaj uopće moguć, jasno je da se tu ne radi ni o kakvoj etičkoj antinomiji. Takav se slučaj daje razriješiti *a priori*: manje je zlo bliže dobru i ono se u danom trenutku mora birati. Međutim, Marulić hoće nešto drugo. Radi se o tome da se namjernom uporabom laži treba spriječiti veći grijeh. Pritome jedna osoba namjerno pribjegava manjem zlu, primjeni laži, ne bi li time motivirala drugu osobu da ne počini veće zlo. Za Marulića je nedvojbeno da prva osoba čini nešto što je grijeh „iako u blažem obliku. Ali njezin »mali« grijeh uopće nije suprotstavljen nekom njezinom vlastitom većem grijehu, nego mogućem, još ne postojećem grijehu druge osobe. Primjena laži jedne osobe opravdava se sprečavanjem većega grijeha u druge osobe. Prije nego što uopće postavimo pitanje može li takvo nešto biti etički opravdano i dopušteno, valja razmotriti slučajeve

koje Marulić navodi i utvrditi načela koja su pritom pretpostavljena. Drugi je slučaj sasvim različan i u puno većoj mjeri prijeporan. Može li se etički opravdati namjerna uporaba laži da bi se time postiglo veće dobro iako manje dobro nije isključeno ako se laž ne primijeni? Marulić opravdava i takve slučajeve. No u njegovim su primjerima učestaliji slučajevi kada se primjenom laži otklanja zlo i postiže dobro. Uopće, taj slučaj zvuči manje rigorozno kada uzmemo u obzir da Marulić misli i »blaže« oblike laži, kao npr. pretvaranje i zataškavanje.

Na osnovi razmatranog odlomka (Inst. IV 4,12) možemo utvrditi neke osnovne pojmove. Marulić pravi ove terminološke razlike:

Laž uopće:

1. teža vrst laži (gravius mendacii genus): treba je uvijek izbjegavati jer uzrokuje duševnu, tjelesnu ili tvarnu štetu

2. lakše vrsti laži (leviora mendacii genera): nikada nisu lišene grijeha, ali nekada su nužne jer otklanjaju teži grijeh ili pribavljaju veće dobro

2.1. pretvaranje (simulare)

2.2. zataškavanje (dissimulare)

2.3. laganje (mentiri)

Zasada te lakše vrste laži nisu pojašnjene. Samo je izvjesno da u ovom odlomku sve oblike laži izrijeckom smatra manjim ili većim grijehom. No prijeđimo sada na analizu Marulićevih slučajeva.

Abraham i Izak (Inst. IV 4,13) lažno su predstavljali svoje žene kao sestre. Tu vrstu laži Marulić označuje kao pretvaranje (simulatio). Njihov je čin bio opravdan jer su time otklonili smrtnu opasnost za sebe i moguće ubojstvo kao velik grijeh drugih osoba (occasio vitabatur homicidii). To lažno predstavljanje, premda je nužan prijestup (necessarium delictum), ipak je grijeh u Marulićevim očima. No njegova je šteta neznatna (levis noxa). Ovdje imamo ekstremni slučaj kada je jedna lakša vrst laži suprotstavljena vrednoti ljudskog života. Kao što ćemo vidjeti kasnije, vrlo srodan slučaj pobudio je Kanta da se umiješa u jednu sličnu diskusiju.

U poznatoj biblijskoj priči (Inst. IV 4,14) Jakov je obmanuo oca (patrem decipit), a Marulić čak misli da pritom nije uopće počinio nikakav grijeh. Obrazloženje toga čina uvodi u cjelokupnu diskusiju jedno sasvim novo motrište: Marulić smatra da Jakov tim činom nije počinio nikakvu nepravdu *jer se koristio svojim pravom*. Nikomu ne čini nepravdu onaj tko se koristi svojim pravom (nemini iniuriam facit, qui suo utitur iure). To naime nije grijeh (vitium), nego otajstvo (mysterium). Otajstvo vjerojatno u jednostavnu smislu da je istina o Jakovljevu pravu prvorođenca bila tajna za njegova oca. No vrlo je važna činjenica što se uvodi pojam prava. To je motrište od presudne važnosti u Kantovu slučaju. Kant naime argumentira protiv toga da je laž dozvoljena ukoliko netko nema pravo na istinu. Kako bi Jakov lagao

svojem bratu Ezavu, slučaj bi bio već nešto sukladniji argumentu koji Kant kritizira. Međutim, u Marulića je izravna »žrtva« laganja njihov otac, a samo posredno njegov brat.³

Slučaj Josipova pretvaranja (Inst. IV 4,15) da ne poznaje braću (se non agnoscere ipsius incognitus fingit) spada u primjenu laži radi postizanja većega dobra, tj. da u braći pobudi kajanje kojim će se spasiti etc. Tako tumači Marulić. Međutim, ničim se ne dokazuje da se sve to nije moglo postići i bez laganja.

Zanimljiv je slučaj egipatskih babica (Inst. IV 4,16). Iako im je bilo zapovjedbno da zadave svako novorođeno muško dijete Židova, nisu to činile. Pravdale su se da su Židovke spretne u porodiljskoj vještini, pa tako rode prije nego što im one dođu. Egipatske babice dakle stavljaju vrijednost ljudskoga života iznad poslušnosti vladaru. Taj je motiv u ovome slučaju potpuno neovisan o primjeni laži. Osnovno je pitanje imaju li one pravo na neposluh tiraninu koji svojom apsolutnom voljom diktira naredbe, pa tako i sve pozitivne zakone. Ako je naredba nepravedna, tj. ako krši osnovna ljudska prava, njihovo je prirodno pravo na neposluh. To je pravnoteorijska pozadina njihova slučaja. No one lažu vlastima o svojim pravim motivima, što ih spašava od kazne. Time posredno štite i živote židovske djece jer ne razotkrivaju prave motive. Ovaj slučaj egipatskih babica posebno je zanimljiv jer osnovno ljudsko pravo na život svakoga pojedinca koji nije prekršio nikakve pozitivne zakone postavlja iznad pozitivnih zakona kao što je lojalnost vlastima. Što je još važnije, pravo pojedinca da se neposluhom suprotstavi kršenju osnovnih ljudskih prava također se postavlja iznad pozitivnih zakona.

U svezi s Davidom spominje se nekoliko primjera (Inst. IV 4,19—22). Bježeći od Šaula, David je prevario svećenika Ahimeleka (decepto Achimelech sacerdote), rekavši da ga je poslao kralj Šaul, te je od njega dobio hljebove i Golijatov mač. Potom je otišao kralju Akišu i pretvarao se (simulavit) da je lud, pa je bio pošteđen. Marulić smatra da i jednu i drugu varku (utrunque dolum) opravdava krajnja nužda

³ Zasada mi nije poznat nijedan autor prije Marulića koji opravdava laž, tj. smatra je moralno pripustivom (ostavimo postrani da li etički ili pravno), *ukoliko* počinitelj laži ima pravo na nešto što se može postići samo lažju. Hugo Grotius, *De iure belli ac pacis*, Paris, 1625, I 751, III 491, prvi povezuje pojam laži s nekim pravom (repugnantia cum iure existente ac manente eius ad quem sermo aut nota dirigitur). Ukoliko naime ne postoje ugovorni odnosi, prirodno je pravo i primjena laži. Tako i Pufendorf, *De iure naturae et gentium*, Lund, 1672, p. 447, misli da se može govoriti o laži samo ako osoba na koju se odnose znakovi ili riječi ima pravo da čuje i razumije istinu. Christian Thomasius, *Institutiones iurisprudentiae divinae*, ed. 7a, Leipzig, 1730, p. 160, kaže da se može govoriti o laži u pravome smislu riječi ukoliko je time povrijeđeno nečije pravo. Iz te prosvjetiteljske tradicije nastalo je općeprihvaćeno shvaćanje da je laž opravdana u odnosu na nekoga tko nema pravo na istinu, a to su osobe koje krše prava drugih.

(*summa excusat necessitas*): da ne umre od gladi, prevario je svećenika, a da ne pogine od mača, kralja. Slučajeve opravdanosti pribjegavanja laži pri pogibeljnoj opasnosti već smo imali. Sada imamo i slučaj kada je laž opravdana zbog krajnje nužde kao što je velika glad. Barem tako tumači Marulić. David je izgleda i bez primjene laži mogao negdje dobiti hranu. Slučaj nije sasvim jasan jer se nužda gladi događa unutar još pogibeljnije opasnosti da bude ubijen od Šaulovih ljudi, što je izgleda jači motiv za njegovo pretvaranje. Iako nam nije dao jasan slučaj, Marulić izrijeком opravdava primjenu laži ako postoji opasnost da se umre od gladi. Ostali primjeri s Davidom pravdaju upotrebu laži u pogibeljnoj opasnosti.

Salamonov slavni primjer s raspolavljanjem dojenčeta (Inst. IV 4,23) Marulić posebno ističe. Takav način utvrđivanja istine (indagandi veri ratio) smatra ne samo podnošljivim (tolerabilis) nego i prokušanim (probata), pa stoga preporučljivim. Nije mi jasno kako bi se ta metoda mogla bez prijedora primjenjivati. Nadam se da Marulić ne misli da se takvo utvrđivanje istine treba rabiti pri iznalaženju krivice optuženih. Nije naime puno udaljeno od primjene mučenja na optužene.

Slučaj Judite (Inst. IV 4,24) ne donosi nikakvu novu misao, čak je i potpuno neupotrebljiv jer sve tumači Božjom voljom. Uporaba ne samo teže laži nego i ubojstva tumači se odnosom izabranog naroda i neznabožaca. Pa i ako ga promatramo pod vidom ratnoga prava, suviše je složen za ispitivanje moralnoga statusa laži, a još su veće teškoće oko načelnih pitanja ratnoga prava. Isto tako navodno pretvaranje apostola Pavla (Inst. IV 4,26—29) dobiva iznimni položaj u povijesti kršćanstva, pri čemu se Marulić izričito priklanja Augustinovu tumačenju.

Slijede primjeri kada je pretvaranje (simulare), izmišljanje (fingere) i laganje (mentiri) po Marulićevu mišljenju znak vrhunske ljubavi prema bližnjemu i njihove silne mudrosti (Inst. IV 4,30 sq). Neki su slučajevi zaista vrlo naivni i ničim ne pokazuju opravdanost upotrebe laži. To napose vrijedi kada se pokušava objasniti kako se bez primjene laži ne bi postiglo veće dobro iako je vrlo vjerojatno da je i manje dobro zajamčeno ili se može lakoćom postići bez ikakve laži (slučaj Arhebija, Kasijana, pustinjaka Abrahama, Nikole, Marka Solona etc., kao i prethodni slučaj starozavjetnog Josipa i njegove potpuno nepotrebne upotrebe laži). Pritome Marulić barata vrlo primitivnom psihologijom da bi objasnio potrebu upotrebe laži. Zanimljiva je i jedna pojmovna vratolomija kojom tumači opravdanost laži u takvim slučajevima (Inst. IV 4,35). Po njegovu mišljenju pretvaranje i hinjenje (fingere ac simulare) bilo je svojstveno i uobičajeno (proprium ac usitatum) opatima i prepoštima jer su nastojali iskušati srca mladih ljudi te ih tako prokušane izložiti za ugled ostalima. No Marulić smatra da to nisu pretvaranja laži, već *pretvaranja istine* (fictiones veritatis).⁴ Bu-

⁴ Rečenicu »Non sunt igitur hae fictiones mendacii, sed veritatis« (Nisu dakle ova <pretvaranja> pretvaranja laži, već istine) Glavičić je vjerojatno omaškom ispustio u prijevodu.

dući da takve slučajeve smatra bez ikakva grijeha (sine ulla culpa), ne bi oni uopće spadali pod pojam laži jer, kako je na početku ustvrdio, nijedan oblik laži nije bez grijeha (nullum tamen — ut arbitrator — culpa vacuum Inst. IV 4,12). Međutim, sam izraz 'pretvaranje istine' samo je *contradictio in adiecto* ako uzmemo u obzir metafizičko određenje istine, koje sam Marulić spominje također na početku.

Pred konac poglavlja (Inst. IV 4,12) Marulić naglašuje da je naveo opravdane i kadšto nužne razloge za pretvaranje i laganje (iustae atque interdum etiam . . . necessariae fingendi ac mentiendi causae). To bi značilo da razlikuje opravdane razloge koji nisu po sebi nužni i nužne koji su već po sebi, izgleda, opravdani. Na osnovi navedenih primjera nije sasvim jasno kako razlikuje te razloge. Po svemu sudeći, slučajevi kada postoji izbor samo između manjega i većega zla pretpostavljaju nužne i time opravdane razloge. Ostali primjeri u kojima se lažju postiže veće dobro nisu izgleda nužni, nego samo opravdani.

Razmotrimo sada još jednom one najjasnije primjere u kojima se primjena laži smatra na neki način nužnom. Razlikovao bih četiri osnovna tipa argumentiranja:

I. Abraham i Izak u slučaju pogibeljne opasnosti lažu i time spašavaju ne samo vlastiti život nego i čast svojih žena. Bez obzira što ovaj primjer ne isključuje pravno motrište, primjerice lažno predstavljanje koje bi moglo pod određenim okolnostima doći u sukob s pozitivnim zakonima, mislim da Marulić ovim slučajem prije svega opravdava laganje u etičkoj sferi. (Pravnom se argumentacijom Abrahamova i Izakova bojazan, da će ih Egipćani ubiti ako saznaju da su Sara i Rebeka njihove žene, može uzeti samo kao olakšavajuća okolnost za činjeničnost lažnoga predstavljanja, nipošto ih ne može *a priori* osloboditi od pravne odgovornosti.) Budući da nedostaju osnovni elementi pravnog obvezivanja, Marulićev primjer ne implicira nužnošću pravni kontekst, već samo etički: u spomenutim okolnostima *etički je dopušteno* lagati.⁵ Dakle Abrahamov i Izakov slučaj predstavlja pravu *etičku aporiju* koju mora razriješiti svaka iole ozbiljna etička teorija. Marulićevi primjeri u kojima opravdava primjenu laži s ciljem postizanja većega dobra isključivo su etičke naravi, ali ne pokazuju nikakvu dublju aporetičnost, pa ih nije potrebno potanje razmatrati.⁶

⁵ Možda nije naodmet pojašnjenje nekih pojmova. Moralnost rabim kao nadpojam koji obuhvaća etičko i pravno motrište. Etika se isključivo odnosi na autonomnu sferu subjekta čiji se *motivi* djelovanja ravnaju prema određenim etičkim principima, ali se u zadnjoj instanci ne mogu odrediti nekim objektivnim metodama. Etičko djelovanje može se prosuđivati samo prema posljedicama, no istinski motivi ostaju nedokučivi vanjskom promatraču. Pravna sfera regulira odnose među etičkim subjektima na takav način da omogući nesmetano etičko djelovanje i time zajamči autonomiju slobode.

⁶ Marulić je u svojoj argumentaciji nejasan i nedosljedan. Dok za slučaj Abrahama i Izaka naglašuje da je njihovo laganje ipak grijeh, iako oprostiv, za neke slučajeve kada se koristi laž da se postigne veće dobro veli

II. Drugi vrlo zanimljiv primjer jest slučaj egipatskih babica. One laganjem spašavaju ljudske živote. Važna je pravnoteorijska pozadina toga slučaja: prirodno je pravo da se neposluhom suprotstavi nepravednim naredbama. Laganje je u ovome kontekstu izraz neposluha. Marulić dakle u slučaju egipatskih babica pretpostavlja *pravo na laž* u svrhu zaštite ljudskog života *ukoliko* tiranin svojim nepravednim naredbama, a to se događa u slučaju kršenja ljudskih prava, dokine pozitivnopravni poredak i *eo ipso* uspostavi prirodnoopravni poredak. Pravo na laž ovdje bi bilo poseban oblik općenitijega prirodnog prava na otpor tiraninu.

III. Treći primjer, za koji Marulić izrijeком kaže da ne uključuje grijeh, imamo s Jakovom. Obmanom zaštićuje svoje pravo prvorođenca. Ovdje imamo izvjesno povezivanje etičkoga i pravnoga. Jakovljevo pravo prvorođenca ne može se staviti u pitanje, naravno pod čudnim uvjetom da se ono može prodati, kao što je to uradio Ezav. To bi bila pravna strana slučaja. Ostalo je, na osnovi danih okolnosti, problem etike. Marulić smatra da je etički opravdano obmanuti druge osobe da bi se zaštitilo to pravo. Povezivanje etičkoga i pravnoga leži upravo u tome što se laganje opravdava postojanjem prava na nešto. Za razliku od prethodnoga primjera, u kojemu se pravo na laž obrazlaže prirodnim pravom, ovdje se radi o pozitivnom pravu (pravo prvorođenca). Ako je Ezavovo prodavanje prava prvorođenca valjano prema nekim važećim pozitivnim zakonima, onda bi Jakov *pod drugačijim okolnostima* mogao dobiti spor i na redovitom sudu. No Marulić misli da je *pod danim okolnostima* čak etički dopušteno da se primijeni i laž sa svrhom da se zaštititi kupljeno pravo prvorođenca.

IV. Četvrti primjer nalazimo u Davida. Zbog velike gladi lagao je da bi tako došao do hljebova kruha. To se smatra opravdanim jer se radilo o krajnjoj nuždi (*summa necessitas*). No nije jasno zašto bi laganje u takvim okolnostima bilo neizbježno. U Davidovu slučaju sve se to zbiva pod prijetnjom smrtno opasnosti. Teško je naime utvrditi je li laganje izravno uvjetovano smrtnom opasnošću ili se isključivo primjenjuje radi toga da se dođe do željene hrane. Ako i pretpostavimo jasan slučaj kada se u krajnjoj nuždi gladi laganjem dolazi do hrane, ostaje otvoreno pitanje misli li Marulić na etičku ili pravnu opravdanost. Izgleda da prvotno misli na etičku opravdanost jer se pojedinac nalazi u pogibeljnoj opasnosti, a sama situacija ne ukazuje na postojanje prava na hranu, nego samo na nuždu gladi. Tako bi ovaj primjer bio istovjetan s prvim primjerom Abrahama i Izaka. No sadrži i još jedno drugo motrište: budući da se radi o krajnjoj nuždi kada zbog gladi postoji smrtna opasnost, postavlja se pitanje može li u tome slučaju pojedinac imati neko osnovno pravo na hranu. Ako postoji neko

---

da su bez ikakva grijeha. Još je ktomu na samu početku naglasio da je svaka laž grijeh. Zato ovdje nećemo uzimati u obzir gledište grijeha jer uključuje puno strože kriterije od etičke opravdanosti.

takvo pravo, po Marulićevoj logici primjena laganja s ciljem dolaženja do hrane bila bi opravdana.

Došli smo dakle do četiri različna tipa argumentacije glede opravdanosti laži:

- I. Etička dopuštenost laži zbog pogibeljne opasnosti;
- II. Prirodno pravo na laž kao izraz otpora krajnjoj nepravdi;
- III. Etička opravdanost laži radi zaštite prava na nasljedstvo;
- IV. Etička opravdanost laži u krajnjoj nuždi gladi.

Prvi tip zaista predstavlja etičku aporiju. Možda nije toliko bitno što će gotovo svatko čisto zdravorazumski zaštititi ljudski život pribjegavanjem laži. Puno je važnije na osnovi kojih etičkih načela valja obrazložiti taj čin. U pristupu nešto rigoroznije etike možemo imati i antinomiju između dužnosti istinoljubivosti i dužnosti zaštite ljudskoga života. Drugi je tip vrlo važan jer upućuje na pravnoteorijsku utemeljenost otpora tiranskoj vlasti odnosno onoj vlasti, bilo legitimnoj, bilo nelegitimnoj, koja kršenjem osnovnih ljudskih prava ugrožava ljudske živote. Ako prihvatimo drugi tip argumentacije, *a fortiori* možemo, ali ne moramo, prihvaćati i prvi tip. Sve ovisi o tome uzima li netko legitimno pravo na otpor tiraninu za motiv svojega etičkog djelovanja. Tu ne smije biti nikakve pravne prisile. No ako smatramo opravljanim prvi tip, ne možemo iz toga zaključivati o opravdanosti drugoga tipa. Ne može se naime iz subjektivnog etičkog motiva izvoditi opće pravo.⁷

Treći tip nastaje pod okolnostima u kojima normalno vrijede pozitivni zakoni, a pravni poredak nije nipošto stavljen u pitanje. Dokle god je moguće pravnim postupkom zaštititi stvarno pravo na nasljedstvo, nije etički opravdano pribjeći primjeni laži. No ako ne postoji mogućnost ostvarenja toga stvarnog prava, ostaje otvoreno pitanje smije li se u ovome slučaju posegnuti za pravom na otpor i time uspostaviti naravnopravni poredak. U slučaju egipatskih babica ugroženi su životi tek rođenih ljudi koji ni na koji način nisu mogli prekršiti pozitivne zakone. U Jakovljevu se slučaju radi samo o materijalnim dobrima, pa ne vidim nikakvu etičku opravdanost pribjegavanja laži.

Četvrti tip samo je blaža varijanta prvoga tipa, pa ih valja razmatrati zajedno. No prijeđimo sada na Kantovu argumentaciju.

⁷ Ono što je izričitim pravom regulirano ne smije proturječiti osnovnim etičkim načelima. Svrha je naime pravnoga poretka da omogući etičko djelovanje, a ne da ga dokine ili ograniči. Zato ako je nešto pravno dozvoljeno, to *može, ali ne mora*, biti nečiji motiv za etičko djelovanje. Kako ćemo kasnije vidjeti, to ovisi i o osobnome etosu prema kojemu se pojedinac ravna u konkretnoj situaciji. No uvijek ostaje prepušteno autonomnoj sferi etičkoga subjekta kojim etičkim ili možda čak nemoralnim principima motivira svoje djelovanje. Na drugoj strani, ne može sve što je etički opravdano biti sadržaj prava, tj. pravni poredak ne može propisivati etičko djelovanje, mora to samo omogućiti onome tko hoće. Etička načela sadržana su u pravnim načelima isključivo *per negationem*.

Kantov kratki spis *Über ein vermeintes Recht aus Menschenliebe zu lügen* tiskan je 1797. g.⁸ Povod mu je bila kritika koju je Benjamin Constant, punim imenom Henry-Benjamin Constant de Rebecque (1767—1830), u svojem djelu *Des réactions politique* (Paris, 1796) uputio protiv tvrdnje »jednoga njemačkog filozofa« da je bezuvjetna dužnost reći istinu u svakoj situaciji.⁹ Constant smatra da bi takva bezuvjetna dužnost učinila društvo nemogućim. Njegov je spis 1797. g. K. F. Cramer, profesor iz Kiela koji je živio u Parizu, preveo na njemački i u jednoj bilješci naveo da mu je sam Constant rekao kako se njegova kritika odnosi na Kanta. To je Kant pročitao i još iste godine odgovorio svojim kratkim spisom, braneći navedenu tvrdnju, premda se ne može dokazati da je Kant igdje prije toga tvrdio bezuvjetnost dužnosti da se govori istina.

Constant obrazlaže svoje stajalište na slijedeći način: Moralno načelo da je dužnost reći istinu, uzeto apsolutno i za sebe, čini ljudski suživot nemogućim. Apsurdnost toga načela pokazuje na primjeru »jednoga njemačkog filozofa«, koji iz toga načela izvodi da čak i kada nas ubojica pita da li se jedan naš prijatelj sakrio u našoj kući trebamo govoriti istinu, jer bi i tada svaka laž bila zločin. Neodrživost toga načela dokazuje ovako: dužnost je reći istinu. A što je to dužnost? Ideja dužnosti neodvojiva je od ideje prava. Gdje ne postoje prava, ne postoje ni dužnosti. Reći istinu samo je dužnost nasuprot onome tko ima pravo na istinu. Ali pravo na istinu nema onaj koji nanosi štetu drugome.

Kant navodi *proton pseudos* u tome dokazu: »Reći istinu jest dužnost, ali samo nasuprot onome tko ima pravo na istinu (ein Recht auf die Wahrheit)«. Kant smatra da je izraz 'pravo na istinu' bez ikakva smisla. Pravilno bi bilo: svaki čovjek ima pravo na vlastito *istinoljublje* (Wahrhaftigkeit, veracitas), odnosno na subjektivnu istinu u svojoj vlastitoj osobi (auf die subjective Wahrheit in seiner Person). Ako bi se reklo da netko objektivno ima pravo na istinu, to bi značilo da ovisi o njegovoj volji je li neka dana rečenica istinita ili neistinita. U problemu prava na istinu odnosno laž Kant razlikuje dva osnovna pitanja. Prvo: može li čovjek u slučajevima kada je nemoguće izbjeći odgovor sa da ili ne imati ovlaštenje (Befugniß) odnosno pravo (Recht) da bude nestinoljubiv (unwahrhaft)? Drugo: nije li u iskazu na koji ga nepravedna sila prinuđuje čak obvezan (verbunden) da bude neistinoljubiv ne bi li time, tj. pribjegavanjem laži, zaštitio od zločina sebe ili nekoga drugog? Kantov je odgovor jasan: »Istinoljubivost u iskazima jest formalna dužnost čovjeka prema svakome (formale Pflicht des Menschen gegen Jeden), bez obzira proizlazi li ili ne proizlazi iz toga ma kako velika šteta (auch noch so großer Nachtheil) za nekoga.« Međutim, Kant na-

⁸ Akademie-Ausgabe, Bd. VIII, S. 425—430.

⁹ Cjelokupna građa za taj spor može se naći u: *Kant und das Recht der Lüge*, hg. v. G. Geismann u. H. Oberer, Würzburg, 1986. 119 S.

glašu je da je ovdje riječ o *pravnoj dužnosti* (Rechtspflicht).¹⁰ Iako se u jednoj takvoj situaciji ne čini nepravda onomu koji nas nepravedno prinuđuje na lažne iskaze, ipak se takvim lažnim iskazima u bitnome krši dužnost *uopće* (überhaupt). Naime, lažnim se iskazima ruše sva prava koja se temelje na ugovorima (alle Rechte, die auf Verträgen gegründet sind). To je dakle *nepravda koja se nanosi čovječanstvu uopće* (ein Unrecht, das der Menschheit überhaupt zugefügt wird). Ove bitne pretpostavke svoje filozofije prava Kant ne obrazlaže detaljnije, iako su dosljedno izvedive iz njegovih ranijih spisa, pa su neki kasniji tumači, ne uočivši važnost toga skraćenog argumenta, dokazivali neusklađenost takve rigorozne zabrane laganja s Kantovim ranijim shvaćanjima.¹¹ U svezi s tom načelnom opaskom Kant još dodaje svoje shvaćanje laži. Prije svega, smatra da laž, definirana samo kao namjerno neistinita izjava spram nekoga drugog čovjeka (bloß als vorsetzlich unwahre Declaration gegen einen andern Menschen definirt), ne treba dodatak da škodi ili nanosi štetu nekome drugom. Neistinita izjava uvijek škodi čovječanstvu uopće. Načelnu svezu s čovječanstvom uopće valja još pojasniti jer Kantov tekst ne daje za to dovoljno jasnih elemenata.

Kant posvećuje ostatak svojega teksta ponajviše pobijanju Constantova dokaza. Navodi kako nekim slučajem i dobronamjerna laž može imati kažnjive posljedice. Može se naime dogoditi (slučaj A) da netko, upitan od ubojice krije li se u kući osoba koju on očividno želi ubiti, u namjeri da spasi život ugrožene osobe, dade lažnu izjavu, no dotična osoba za vrijeme toga napusti kuću s druge strane i naleti na ubojicu. U tom slučaju, bez obzira na olakšavajuće okolnosti koje bi zasigurno dovele do neizvršavanja kazne, postoji *pravna odgovornost zbog lažne izjave*. Ako netko (slučaj B), u sličnoj situaciji upitan, dade istinitu izjavu a ubojica nađe ugroženu osobu u kući i počini zlodjelo, osoba koja je dala istinitu izjavu nije pravno odgovorna.¹² Kant iz toga zaključuje: tko god laže, bez obzira s kako dobrom namjerom, mora snositi posljedice toga. Zapovijed je uma (Vernunftgebot) da se u svim izjavama bude istinoljubiv. Osim toga, Kant spočitava Constantu da

¹⁰ Po njegovu mišljenju *etička dužnost istinoljubivosti* glasila bi ovako: »Neistoljubivost jest kršenje dužnosti prema sebi samomu (Unwahrhaftigkeit ist Verletzung der Pflicht gegen sich selbst).«

¹¹ Usp. Paton, Herbert J.: »An alleged right to lie; a problem in Kantian ethics«, u: *Kant-Studien* 45 (1953—54) 190—203; pretiskano u: *Kant und das Problem der Lüge*, S. 46—60. Već iz samoga naslova Patonova rada jasno je da polazi od krivih pretpostavki. Naime, Kant se u svojem spisu izrijeком ograničuje na pravnu argumentaciju.

¹² Ne smijemo zaboraviti da Kant ovdje argumentira samo na razini prava. Istodobno postoji i etički aspekt toga slučaja, ali Kant ga u svojem argumentu namjerno ne tematizira jer ga u spomenutoj polemici s Constantom zanima samo pravna strana. Naime, Constantova je pozicija *de facto* pravnoteorijska. Kantov slučaj bio bi zaista nehuman ako bismo se u svojem moralnom djelovanju ravnali samo prema onome što zakon nalaže.

je pobrkao dvije različite stvari. Nije naime isto nekome škoditi (nocere) i nekome nanositi nepravdu (laedere). U slučaju B onaj tko govori istinu ne nanosi nepravdu ugroženoj osobi, nego je posljedica pukoga slučaja (casus) što istinoljubivost njegove izjave škodi ugroženoj osobi. U istoj situaciji nije isključeno ni da će istinoljubivost neizostavno imati tragične posljedice ni da će neistinoljubivost spasiti ugroženu osobu. No Kant isključuje mogućnost da ugrožena osoba može imati pravo zahtijevati od druge osobe da laže u njezinu korist. To znači da bi bilo apsurdno ako bi se zahtijevalo od zakonodavca da osigura to pravo nekim zakonom. To bi po Kantovu mnijenju dokinulo osnove svakoga pravnog poretka. Za njega je izraz 'pravo na istinu' bez ikakva smisla, jer bi to značilo da zakonodavac može nekome uskratiti pravo na istinu, kao da se radi o nečijemu posjedu.

Pokušajmo sada gore navedene Kantove izvode dovesti u vezu s osnovama njegove filozofije prava. Bjelodano je da Kant istinoljublje (Wahrhaftigkeit) nadređuje čovjekoljublju (Menschenliebe). Neistinoljubljem, tj. lažnim iskazima, ruše se sva prava koja se temelje na ugovorima i nanosi se nepravda čovječanstvu uopće. Dakle, svako pomislivo izuzeće od načela istinoljubivosti izravno proturječi mogućnosti ugovora. Naime maksimum laganja onemogućuje se svako povjerenje koje je osnovica ugovora, ključnoga termina u Kantovoj filozofiji prava. Ugovor je čin kojim ljudi mogu uskladiti vanjsku upotrebu svoje slobode. Ukoliko je maksima usklađenosti vanjske slobode općevaljana, govorimo o pravu. Bez ugovora, a i sama država počiva na ideji iskonskog ugovora (ursprünglicher Vertrag), nema harmoniziranja vanjske slobode u smislu opće valjanosti. Neistinoljubivost onemogućuje povjerenje i time dokida mogućnost ugovora. Na taj se način čovječanstvo lišava sposobnosti da uopće stupi u pravne odnose. To je razlog što Kant tvrdi da se lažnim iskazima nanosi nepravda čovječanstvu uopće. A to je također razlog što Kant istinoljublje nadređuje čovjekoljublju. Iz izvedenoga je jasno da je u Kantovu smislu čovjekoljublje moguće samo na osnovi istinoljublja.

Kantovi su zaključci nesumnjivo rigorozni. To napose dolazi do izražaja u tumačenju Juliusa Ebbinghause: »Und wenn die Maxime des Mörders freilich die gesetzliche Sicherheit des Lebens aufhebt, so geht die des Lügners weit darüber hinaus, indem sie aller möglichen Sicherheit, sei es des Lebens, sei es wovon sonst, überhaupt den Charakter eines gesetzlichen Anspruches, d.h. eines Rechtes nimmt.«¹³ No Kant je svakako u pravu da zakonodavac ni u kojem slučaju ne može pretpostaviti neko pravo na laž. Onaj nesretnik što nije mogao spasiti svojega prijatelja ni lažju (slučaj A) može se pred sudom pozivati na izvan-

¹³ »Kant's Ableitung des Verbotes der Lüge aus dem Rechte der Menschheit«, u: *Revue internationale de philosophie* 30 (1954) 409—422; pretiskano u: *Kant und das Problem der Lüge*, S. 75—84. Usp. također: Ivan Bubalo, *Kantova etika i odgovornost za svijet*, Zagreb, 1984 (Eseji: bibl. Centra za kons. istr., sv. 6) str. 145 sq.

redno pravo (Notrecht). U slučaju izvanrednoga prava riječ je o činu koji je objektivno nepravedan i nije u skladu sa zakonom, ali ujedno može biti nekažnjiv.¹⁴

Bjelodano je, dakle, da prema Kantu laž nikada ne može biti opravdana u pravnome smislu. Kako stoji stvar s etičkoga motrišta? Dovoljno je baciti pogled na treći paragraf (*Von der Lüge*) njegova sustava etike, *Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre*, pa da se dođe do zaključka da je za Kanta i u etičkome smislu svaka laž potpuno neprihvatljiva.¹⁵ Doduše, ne diskutira o prijepornim slučajevima, ali izričito kaže da su i najbezazleniji oblici laži, kojima se zaista namjerava dobra svrha (ein wirklich guter Zweck dadurch beabsichtigt), već svojom pukom formom čovjekov zločin protiv svoje vlastite osobe i nedostojnost (durch die bloße Form ein Verbrechen des Menschen an seiner eigenen Person und eine Nichtswürdigkeit). Nema dakle dvojbe, Kant si ne može ni u etičkome smislu nikako zamisliti mogućnost opravdanosti laži.

* * *

Mogu li se Marulićevo i Kantovo mišljenje nekako uskladiti? Kantov argument protiv mogućnosti da zakonodavac u iznimnim slučajevima može zajamčiti pravo na laž besprijeporno je prihvatljiv. No kako stoji s Marulićevim drugim tipom, tj. da se u okviru prirodnoga prava na otpor krajnjoj nepravdi (koja je dana samo ukoliko kršenje ljudskih prava rezultira ugrožavanjem nedužnih ljudskih života) može pribjeći laži? Kant u svojem sustavu pravne filozofije, *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, u prvom dijelu opće bilješke nakon paragrafa 49, izrijekom odbacuje pravo na otpor (Widerstandsrecht). Međutim, taj Kantov stav nije potpuno u skladu s osnovnim načelima njegove pravne teorije, ali isto tako ni s nekim drugim mjestima u njegovu djelu.¹⁶ Odbacuje doduše pravo na otpor s motrišta jedinstva državne moći, ali pravi razlog leži u nečemu drugome. Kant naime pretpostavlja realnu valjanost samo pozitivnoga prava, dok za prirodno pravo, koje izjednačuje s apriornim pravom uma, prihvaća samo *idealnu valjanost*, nešto kao regulativnu ideju prava uopće. To se shvaćanje mora potpuno odbaciti jer dovodi u pitanje osnovna ljudska prava i u slučaju kraj-

¹⁴ Usp. Hans Wagner, »Kant gegen 'ein vermeintes Recht, aus Menschenliebe zu lügen'«, u: *Kant-Studien* 69 (1978) 90—96; pretiskano u: *Kant und das Problem der Lüge*, S. 95—102.

¹⁵ »Die Lüge (in der ethischen Bedeutung des Worts), als vorsätzliche Unwahrheit überhaupt, bedarf es auch nicht anderen *schädlich* zu sein, um für verwerflich erklärt zu werden.«

¹⁶ Usp. Haensel, Werner: *Kants Lehre vom Widerstandsrecht; ein Beitrag zur Systematik der Kantischen Rechtsphilosophie*. Berlin 1926. VIII, 104 S. (Kant-Studien: Ergänzungshefte, 60)

nje nepravde izričito ne jamči pravo na otpor. Mora se dakle pretpostaviti realna valjanost prirodnoga prava odnosno prirodno pravo kao konstitutivna ideja prava uopće. Prirodno pravo izraženo je upravo osnovnim ljudskim pravom i u svojoj konstitutivnoj valjanosti nadređeno je svakomu pozitivnom pravu. Međutim, pravo na otpor ne može zakonodavac propisivati pozitivnim zakonima. Ono može biti samo sadržaj etičke motivacije pojedinaca. Ponovnom uspostavom pravnoga poretka zakonodavac mora *zakonskom odredbom* osloboditi od kazne onoga koji je *de facto* kršio pozitivne zakone, ali je imao dovoljno razloga da pribjegne prirodnome pravu na otpor. Samo u okviru prava na otpor može se dokazana zloupotreba laži smatrati opravdanom. Samo je na taj način prihvatljiv drugi Marulićev tip. Njegov treći tip, etička (eventualno i pravna) opravdanost laži radi zaštite prava na najeđu, smatram neodrživim, a najbolji se argumenti za to mogu naći u Kantovoj diskusiji.

Marulićev četvrti tip, opravdanost laži u krajnjoj nuždi gladi, ima i svoju pravnoteorijsku stranu. Ukoliko se zaista radi o pogibljenoj opasnosti, pojedinac se može u okviru pozitivnopravnoga poretka bez daljnjega pozivati na izvanredno pravo (Notrecht), na osnovi kojega biva oslobođen kazne, a ako sam ne može snositi nadoknadu, mora to jamčiti država. Naravno, ni u tome slučaju ne može mu se zajamčiti neko pravo na laž. U slučaju da se velik broj pučanstva nalazi u pogibljivoj opasnosti od gladi, vjerojatno bi se moralo posegnuti za prirodnim pravom ako ne bi bilo drugog izlaza, no tu se izgleda problem laži potpuno gubi u složenim pravnim odnosima.

Marulićev četvrti tip ima i svoju etičku stranu na osnovi koje se taj tip može smatrati blažom varijantom prvoga tipa koji se odnosi na etičku dopuštenost laži zbog pogibljene opasnosti. Kantov primjer također sadrži etičko motrište od kojega Kant u svojoj diskusiji apstrahira. Na drugoj strani poznato je da kategorički isključuje bilo kakvu opravdanost laži u etičkome smislu. Tu nema dvojbe o Kantovoj dosljednosti: laž nikada ne može biti maksima moralnoga zakona (Sittengesetz), jer bi je etički subjekt u tome slučaju *morao htjeti kao opći zakon*. No što je sadržaj toga općeg zakona? Čovječanstvo kao takvo, a u daljnjoj specifikaciji etičke vrednote. One su uvijek sadržaj naših konkretnih sudova etičkoga vrednovanja, ali ne može se govoriti o njihovoj enumerativnoj, nego samo o disjunktivnoj potpunosti. Koje se etičke vrednote preferiraju, ovisi o osobnom etosu svakoga pojedinca. Bitno je, u Kantovu smislu, da je etički sadržaj u skladu s općom formom moralnoga zakona. Pomisliva je dakle situacija, dana u Kantovu i Marulićevu primjeru, kada netko uzima laž za motiv svojega djelovanja, a spašavanje ljudskoga života za sadržaj. Lažju se dokida *ratio cognoscendi* etičke opravdanosti, tj. primjena moralnoga zakona u danu slučaju, a posljedica je samodokidanje ljudskoga dostojanstva. Međutim, sadržaj takva djelovanja ostaje spašavanje ljudskoga života, a to je upravo *ratio essendi* etičke opravdanosti danoga slučaja. Etički je opravdano istovremeno htjeti laž i htjeti spasiti ljudski život, od-

nosno lažju kao maksimum (tj. motivom) htjeti spasiti ljudski život. Kant je u pravu kada tvrdi da se htijenjem laži samodokida ljudsko dostojanstvo i dopijeva u stanje etičke prezrenosti, ali etički je opravdano takvo samožrtvovanje s namjerom da se spasi ljudski život. Time dajemo Kantu za pravo da ni u etičkome smislu laž nikada ne može biti opravdana. Ali za razliku od Kanta uvodimo slučaj kada je etički opravdano primjenom laži na sebe navući moralni prezir s jedinom mogućom svrhom da se spasi ljudski život. Marulić je na neki način suglasan s Kantom, naime time što smatra da je svaki oblik laži grijeh. No za razliku od Kanta, ne daje dovoljno razrađeno obrazloženje za opravdanost ili neopravdanost laži. Ali ako se traži primjer kada je njegovo opravdavanje laži etički prihvatljivo, onda to može biti samo slučaj pogibljene opasnosti. Kant je u tome slučaju izgleda bio previše rigorozan. Iako je o problemu laži diskutirao samo s pravnoga motrišta i s punim pravom potpuno isključio navodno pravo na laž, striktno je izgleda odbacivao mogućnost opravdanosti laži i s etičkoga motrišta. Međutim, nije se upuštao u diskusiju etičke opravdanosti laži jer je polazio od toga da se može samo zahtijevati istinoljubivost, a da je izlišno raspravljati o tome što se događa u dubini etičkoga subjekta: »Die Wirklichkeit mancher inneren Lüge, welche die Menschen sich zuschulden kommen lassen, zu beweisen ist leicht, aber ihre Möglichkeit zu erklären scheint doch schwerer zu sein.«¹⁷

MARULIĆ I KANT O PROBLEMU LAŽI

Sažetak

Marulićevo djelo *De institutione bene vivendi per exempla Sanctorum*, objavljeno između 1506. i 1686. u pedesetak izdanja (pretisaka i prijevoda), dospjelo je kao *liber expurgandus* na slavni *Index*. Zahvat institucionalne cenzure odnosio se na 4. poglavlje 4. knjige: *De veritate colenda mendacique fugiendo*. U tome poglavlju Marulić tvrdi da pod izvjesnim okolnostima laganje može biti opravdano i svrsishodno. Analizom poglavlja utvrđena su četiri relevantna tipa opravdavanja: I. Etička dozvoljenost laži zbog pogibljene opasnosti; II. Prirodno pravo na laž kao izraz otpora krajnjoj nepravdi; III. Etička opravdanost laži radi zaštite prava na nasljedstvo; IV. Etička opravdanost laži u krajnjoj nuždi gladi. Prvi i četvrti tip predstavljaju pravu etičku aporiju. Drugi treba posebno objašnjenje, dok treći valja unaprijed odbaciti.

Kantovo odbijanje navodnoga prava na laž dosljedno proizlazi iz njegove teorije prava. Njegov argument da zakonodavac nikada ne može zamjčiti neko takvo pravo izgleda dobro utemeljno i prihvatljivo. O moguć-

¹⁷ Usp. već spomenuti paragraf 9 Kantova djela *Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre*.

nosti etičke dozvoljenosti laži nije se *explicite* izjasnio. Ali izgleda i u tome pogledu zahtijeva striktnu zabranu laži. Budući da Kant ne postulira pravo na otpor, ne može ni prihvatiti Marulićev drugi tip. Nepostojanje prava na otpor proizlazi iz toga što Kant poznaje samo idealnu a ne realnu valjanost prirodnoga prava. Moguće je postaviti njegovu realnu valjanost i to u obliku ljudskih prava koji služe svim pozitivnim pravima kao osnovica opravdanosti, tako i pravu na otpor. Prvi i četvrti tip su prema Maruliću (etički) opravdani, no nisu slobodni od grijeha. U Kantovu sustavu etike svaka je namjerna laž istodobno uništenje vlastitoga ljudskog dostojanstva. No pomislivo je, a mislim da se etički može zastupati, da netko sam sebe ponizi namjernom lažju ne bi li time spasio ljudski život.

DAS PROBLEM DER LÜGE BEI MARULIĆ UND KANT

Zusammenfassung

Marulićs Werk *De institutione bene vivendi per exempla Sanctorum*, das zwischen 1506 und 1686 in fast 50 Auflagen (Neudruckten und Übersetzungen) erschienen war, kam als *liber expurgandus* auf den berühmten *Index*. Der Eingriff der institutionellen Zensur betraf das 4. Kapitel des 4. Buches: *De veritate colenda mendacioque fugiendo*. In diesem Kapitel behauptet Marulić, daß das Lügen unter bestimmten Umständen gerechtfertigt und zweckmäßig sein könne. Nach einer Analyse des Kapitels haben sich vier relevante Rechtfertigungstypen ergeben: I. Ethische Erlaubtheit der Lüge wegen der Morddrohung; II. Naturrechtliche Rechtfertigung der Lüge als Ausdruck des Widerstandes gegen die äußerste Ungerechtigkeit; III. Ethische Rechtfertigung der Lüge zwecks Schutzes des Erbrechts; IV. Ethische Rechtfertigung der Lüge in der äußersten Hungersnot. Der erste und der vierte Typus stellen eine echte ethische Aporie dar. Der zweite bedarf einer besonderen Erläuterung, während der dritte von vornherein abzulehnen ist.

Kants Ablehnung eines angeblichen Rechts auf Lüge ergibt sich konsequenterweise aus seiner Rechtstheorie. Sein Argument, daß der Gesetzgeber niemals ein solches Recht zugestehen kann, scheint wohlbegründet und akzeptabel zu sein. Über die Möglichkeit einer ethischen Erlaubtheit der Lüge hat er sich nicht *explicite* geäußert. Aber es scheint, daß er auch in dieser Hinsicht ein striktes Verbot der Lüge fordert. Da Kant kein Widerstandsrecht postuliert, kann er auch nicht Marulićs zweiten Typus befürworten. Nichtvorhandenheit eines Widerstandsrechts ergibt sich daraus, daß Kant nur ideale und nicht reale Geltung des Naturrechts kennt. Es wäre möglich, seine reale Geltung anzunehmen, und zwar in der Form der Menschenrechte, die allen positiven Rechten ihre Rechtfertigungsbasis verleihen, so auch dem Widerstandsrecht. Der erste und der vierte Typus sind nach Marulić (ethisch) berechtigt, jedoch nicht frei von der Sünde. Im Kantischen System der Ethik ist jede gewollte Lüge zugleich die Vernichtung der eigenen Menschenwürde. Es ist allerdings denkbar, und ich halte es für ethisch vertretbar, daß jemand durch die gewollte Lüge sich selbst erniedrigt, um ein Menschenleben zu retten.